

Faculty of Letters Journal of Social Sciences

| cujos.cumhuriyet.edu.tr |

Founded: 1982

Available online, ISSN: 1305-5143

Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Takip ve Tenkit that Closely Monitoring and Criticizing the Issues of the Second Constitutional Era

Semra İzci^{1,a,*}

¹ Institute of Social Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye.

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 27/02/2025

Accepted: 19/06/2025

Acknowledgement: This study which prepared in the Institute of Social Sciences of the Sivas Cumhuriyet University was produced from the master's thesis titled "One Step Before Servet-i Fünun Teyfik Fikret's First Chief-Writer Adventure on the Malumat Magazine (Study-Analysis and Systematic Index-Selected Texts)".

Bilgilendirme: Bu çalışma Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan "Servet-i Fünun'a Bir Adım Kala Teyfik Fikret' in İlk Sermuharrirlik Macerası Malumat Mecmuası (İnceleme-Tahlili ve Sistematik Dizin-Seçilmiş Metinler)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

ABSTRACT

Takip ve Tenkit which was published by Nüzhet Sabit Who was an important name in press life of 2nd Constitutional Period and which is the topic of this study was published as being total four issues in every fifteen days between 19 March 1914 and 30 April 1914. The aim of this study is to introduce *Takip ve Tenkit*, to follow the world of idea of Nüzhet Sabit Who was owner and director of the magazine. To this end, firstly informations about Nüzhet Sabit's life and journalism (magazine publishing) in 2nd Constitutional Period were given with the thought that it is useful at the point that related to the aim of publishing the magazine. In the study proceeding in two routes, at first shape and content features of the magazine were given, by then an assessment was made about Nüzhet Sabit and his world of idea based on the selected texts. To the only four issues were published, when looked the texts in *Takip ve Tenkit* in the point of their topics, it was seen that it is a magazine which reflects social, economic and scientific matters of the period as it was stated on the cover. On the other hand, concluded that Nüzhet Sabit was a sensitive intellectual who criticized happening events in his living period and didn't spare his suggestions, to know *Takip ve Tenkit* is necessary to understand Nüzhet Sabit.

Keywords: 2nd Constitutional Period, Periodical Broadcasting, *Takip ve Tenkit*, Journal, Nüzhet Sabit

II. Meşrutiyet Dönemi'nin Meselelerini Yakın Markaja Alan *Takip ve Tenkit*

ÖZ

II. Meşrutiyet Dönemi'nin basın yayın hayatında önemli bir isim olan Nüzhet Sabit'in yayımladığı ve bu çalışmanın konusu olan *Takip ve Tenkit*, 19 Mart 1914-30 Nisan 1914 tarihleri arasında toplam dört sayı olmak üzere on beş günde bir çıkarılmıştır. Bu çalışmanın amacı *Takip ve Tenkit*'i tanıtmak, derginin sahibi ve müdürü olan Nüzhet Sabit'in düşünce dünyasının izini sürmektir. Bu amaçla önce derginin çıkarılış hedefi ile bağlantısı noktasında faydalı olacağı düşüncesiyle Nüzhet Sabit'in hayatı ve II. Meşrutiyet Dönemi dergiciliğine dair bilgilere yer verilmiştir. İki rotada ilerleyen çalışmada, ilk önce derginin şekil ve muhteva özellikleri ele alınmış daha sonra seçilmiş metinlerden yola çıkılarak Nüzhet Sabit ve onun düşünce dünyası üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Dört sayı çıkarılmış olmasına rağmen *Takip Tenkit*'teki yazılara konuları itibarıyla bakıldığında kapağında da belirtildiği gibi döneminin sosyal, ekonomik ve ilmi meselelerini yansıtan bir dergi olduğu görülmüştür. Diğer taraftan Nüzhet Sabit'in devrinde cereyan eden olaylara ilişkin eleştiriler yönelten ve önerilerini esirgemeyen, toplum meselelerine duyarlı bir aydın olduğu, Nüzhet Sabit'i anlamak için *Takip ve Tenkit*'i tanımının gerekli olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet Dönemi, süreli yayınlar, *Takip ve Tenkit*, dergi, Nüzhet Sabit

^a semra6004@outlook.com

0009-0002-4659-5786

How to Cite: İzci S (2025) *Takip and Tenkit that Closely Monitoring and Criticizing the Issues of the Second Constitutional Era*, Faculty of Letters Journal of Social Sciences, 49(2): 162-169

Giriş

Her dönemde olduğu gibi fikir adamlarının kendi görüşlerini beyan etmekte önemli bir vasıta aracı olarak kullandıkları mecmuaların, II. Meşrutiyet Dönemi'nde de bu görevlerini devrin imkânları doğrultusunda ve ölçüsünde yerine getirilebildiği bilinmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi'nin ünlü simalarından Nüzhet Sabit de fikirlerini ve dünya görüşlerini mecmualarla dile getirirken hem dönemini yansıtmış hem de dönemin şartlarından etkilenmiştir.

Bu çalışmada Nüzhet Sabit'in *Vazife* dergisinin ardından kendi çıkardığı bir diğer süreli yayın olan *Takip ve Tenkit* incelenecektir. Dergide yazdığı yazıların sayıca fazla olması ve derginin sahibi ve müdürü ünvanını taşıması sebebiyle üretilen ve üreten arasındaki bağı sağlam kurmak için Nüzhet Sabit'e ait bilgilere yer verilmiştir.

1883 yılında babasının görevi gereği bulunduğu San'da dünyaya gelen Nüzhet Sabit başarılı öğrencilik yıllarından sonra aile dostları olan Nazım Paşa'nın desteği ile Cezair-i Bahr-i Sefid olan Rodos vilayetine kaymakamlık stajı yapmak anlamını taşıyan maiyet memurluğuna atanmıştır. Rodos İdadisinde tarih, edebiyat alanlarında öğretmenlik yapmıştır. Rodos vilayetinin sakin ortamı onun girişimci ruhu ile örtüşmediğinden 28 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edildiği haberini alan Nüzhet Sabit, daha fazla dayanamayarak hedeflerini gerçekleştirme amacıyla İstanbul'a dönmüştür ve başlarda kendisiyle aynı fikirde olduğunu düşündüğü İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır (Okay, 2001: 6-17).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmasının ardından öğrenimini ilerletmek amacıyla Paris'e giden, orada vereme yakalandığını öğrenmesi üzerine İstanbul'a dönen Nüzhet Sabit İstanbul Darülmuaalliminde pedagoji ve psikoloji alanında öğretmenlik yapmaya başlamıştır.¹ 1912 yılının Eylül ayında büyük umutlarla girdiği İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle yollarını ayıran Nüzhet Sabit² Teavün-i İchtimaî Cemiyetini kurmuştur. Bu cemiyeti kurmak ve ayakta tutmak için çok fazla borca giren Nüzhet Sabit Darüşşafaka'da iktisat-coğrafya öğretmeni olarak görev yapmış, idare ile arasında yaşanan anlaşmazlık neticesinde bu görevi son bulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'na katılmak üzere askere çağırılmış fakat hastalığının nüksetmesi sebebiyle iki aydan az bir süre sonra terhis olmuştur.

Basın hürriyetine verdiği önemle her daim dikkati çeken Nüzhet Sabit, öldükten sonra bile unutulmayacak

bir etki bırakan *Vazife* isimli bir dergi çıkarmıştır. *Vazife*'de İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarına çok sert eleştirilerde bulunması, derginin çıkarıldığı süreyi de belirleyen bir faktör olmuştur. *Vazife*'nin kapatılması Nüzhet Sabit'i yıldırmamış, *Bugünün Vazifesi* adıyla bir kitapçık çıkarmıştır. Bu kitapçık da hükümet tarafından toplattırılarak yasaklanmıştır. Sonrasında *Binbirkuş Kütüphanesi* adı altında yayımladığı risalelerinde İttihat ve Terakki hükümetine yönelik eleştirilerine devam etmiştir. İttihat ve Terakki iktidarının son bulmasının ardından Nüzhet Sabit rahatlamış ve siyasi faaliyetlere katılmaya başlamıştır. Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde İaşe Umum Müdür Yardımcısı olarak görev yapmıştır. Kırk beş gün süren bu görev sebebiyle hakkında birçok soruşturma açılmıştır. Hakkındaki iddialara cevap niteliğinde *İaşe'de Kırk Beş Gün* isimli kitabını kaleme almıştır. Nüzhet Sabit'in yaşadığı tüm bu sıkıntılar hastalığını daha da tetiklemiş ve 6 Ocak 1920'de verem sebebiyle yaşamı son bulmuştur.³

Oldukça zengin bir düşünce dünyasına sahip olan Nüzhet Sabit, eserleriyle birçok konuda fikir beyan etmiş ve otuz altı yıl kadar kısa bir ömre bereketli bir yazın hayatı sığdırmıştır. Nüzhet Sabit'in yukarıda ismi zikredilenlerden başka *Vazife-i İsyân* risalesi, *Kelime Usulüyle Elifba*, *Anadili* adıyla kaleme aldığı kitapları ve *Talebe Defteri* dergisinde tefrika ettiği *Kırk Beş Tunguz* isimli bir çocuk romanı, *Türk Kadını* dergisinde yayımladığı şiirleri, *Fağfur* ve *Muallim* gibi devrin önde gelen yayın organları arasında yer alan dergilerde yazdığı yazıları da bulunmaktadır.⁴

Bu incelemede öncelikle derginin yayımlandığı yıllardaki basın hayatı hakkında kısa bir bilgilendirme yapılacaktır. Daha sonra derginin biçimsel özellikleri tespit edilerek yazar kadrosuna değinilecek ve bu isimlere ilişkin kısa bilgiler sunulacaktır. "*Takip ve Tenkit*"in Sistematik Dizini" başlığı altında dergideki yazıların künye bilgilerine yer verilecektir. Dergide bulunan fotoğraflar ve resimler ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. Bunların hemen ardından "*Takip ve Tenkit*"te Nüzhet Sabit'i *Takip Etmek*" başlığı altında farklı gerekçelerle değerlendirmeye dahil edilen iki ayrı yazıya yer verilecektir. Bu yazılardan ilki Nüzhet Sabit'in dönemin sosyal olaylarına katkısını değerlendirmek amacıyla kendisine ait olan "Abdullah-Celal Kavgası" isimli yazıdır. İkincisi ise kaynaklarda Nüzhet Sabit'e ait olduğu bilgisi yer almasa da ona ait olduğu düşünülen, "Vatan Böcekleri" başlıklı, Sivri Sinekler ve Karıncalar olarak iki ayrı müstearla imzalanmış yazılardır.

Makalede Apa-7 kaynak gösterme yöntemi kullanılmıştır ancak makalenin yapısı gereği dipnot yöntemi de kullanma gereği duyulmuştur.

¹ Cüneyt Okay diğer kaynaklardan farklı olarak *Bir Meşrutiyet Aydını Nüzhet Sabit Hayatı-Kişiliği-Fikirleri* adlı kitabında s. 17, Nüzhet Sabit'in Türkçe ve Coğrafya öğretmeni olarak vazifelendirildiğini belirtmektedir.

² Hilmi Ziya Ülken, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi II* isimli kitabında s. 561, Nüzhet Sabit'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrıldığı tarihi "Meşrutiyet'in ilk heyecanı ile İttihat ve Terakki Kulübüne girdiği halde hayal kırıklığına uğramış; oradan ve masonluktan istifa ederek "Teavünü İchtimaî" (Solidarizm) cemiyetini kurmuştu (1909)" 1909 yılı olarak belirtirken, Ali Çankaya, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi* isimli kitabında s. 1066, ayrılma tarihi ile ilgili "Eylül 1912'de İttihat ve Terakki Partisi'nden ayrıldı." şeklinde bir bilgiye yer vermiştir.

³ Ali Çankaya'nın, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi ve Mülkiyeliler* kitabında s.1066, Nüzhet Sabit'in ölüm tarihi 4 Eylül 1919 olarak, Hilmi Ziya Ülken'in, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi II* isimli kitabında s. 561, 1919 olarak verilmiştir.

⁴ Cüneyt Okay, *Bir Meşrutiyet Aydını Nüzhet Sabit Hayatı-Kişiliği-Eserleri*, s. 24, 64-65.

Derginin Yayımlandığı Yıllarda Basın Hayatı

I. Meşrutiyet Dönemi'nin sansür altında yayın yapıyor olmanın basın yayın hayatını zorlayıcı ve yazmayı kısırlaştırıcı ortamı herkes tarafından bilinmektedir. Devamında gelen II. Meşrutiyet Dönemi'nin ılıman etkisi ise Türk aydınını harekete geçirmiş fakat bu ılıman iklim çok da uzun sürmemiştir. *Takip ve Tenkit*'in yayın dünyasına girdiği zaman dilimi, basının kısa süren bir özgürlük ortamından sonra bu defa da savaşın etkisiyle yeniden kontrol altına alınmaya başlandığı yıllardır. II. Meşrutiyet Dönemi süreli yayın organlarında oldukça yüksek oranda bir artış ve aynı şekilde hızlı bir düşüş yaşanmıştır.⁵

Basın yayın hayatı için II. Meşrutiyet'in ilk üç-dört yılı ve sonraki yılları arasındaki değişim, sadece süreli yayın sayısı bakımından değil yönetimin basına bakışı yönüyle de tezat teşkil etmektedir. "II. Meşrutiyet devri, Osmanlı basını için hem en serbest hem de en yasaakçı yılları ifade eder. 1908-1913 arasında en serbest yıllarını yaşayan basın, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birtakım kısıtlamalar çemberine girer." (Polat, 2019: 17) II. Meşrutiyet Dönemi basını süreli yayınların ömrü açısından da dikkat çekicidir. Süreli yayınlar kısa süren yayın hayatlarının yanında "II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan süreli yayınların temel özelliği, genellikle kısa ömürlü olmasıdır. Birçok dergi sadece birkaç sayı çıkmıştır. Bu dönem dergilerinin diğer bir özelliği ise genellikle küçük boyutta ve 2-8 sayfa aralığında çıkmış olmasıdır." (Varlık, 1985: 116) sınırlı imkanlarla daha az sayfa olarak üretilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi süreli yayınlarının sıralanan bu özellikleri, incelemenin ana malzemesi olan *Takip ve Tenkit*'te de görülmektedir.

Nüzhet Sabit, II. Meşrutiyet Dönemi öncesinde çıkardığı, halkı uyandırmak, bilgilendirmek, adaleti sağlamak için özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında kalemi bir silah gibi kullandığı *Vazife* dergisinin sansüre⁶ maruz kalarak kapatılmasının ardından süreli yayın olarak I. Dünya Savaşı'nın basın ortamında *Takip ve Tenkit* isimli dergiyi çıkarmıştır. *Takip ve Tenkit*'in de ömrü çıkarıldığı yıl dolayısıyla yaklaşık bir buçuk ay kadar süren çok kısa bir zaman dilimine denk gelmektedir.

Derginin Biçimsel Özellikleri

Takip ve Tenkit, ilk sayısı 19 Mart 1914, son sayısı 30 Nisan 1914 tarihlerinde toplamda dört sayı olmak üzere on beş günde bir çıkarılmıştır.

Dergide dış, iç ve arka olmak üzere üç kapak bulunmaktadır. Dış ve iç kapaklarda "Seneliği yirmi kuruş, aylığı on kuruş, ecnebi memleketlerine seneliği sekiz kuruş, altı aylığı, dört nüshası elli para", "On beş günde bir çıkar.", "İktisadi, ilmi, içtimai mecmua" ibareleriyle derginin fiyat bilgileri ve derginin içeriği hakkında kısa bilgiler yer almaktadır. Yine dış ve iç kapaklarda bulunan "Sahibi ve

Müdürü Nüzhet Sabit" ifadesiyle derginin imtiyaz sahibi ve müdürünün Nüzhet Sabit olduğu açıklanmaktadır. Ayrıca bütün sayıların dış ve iç kapaklarında sırasıyla bilim ve edebiyat camiasının tanınmış isimlerinin "Herbert Spencer, Tolstoy, Alfred Russel Wallace, Wilhelm Thompsen" fotoğraflarına yer verildiği görülmektedir.

Derginin bütün sayılarının dış ve iç olmak üzere her iki kapağında da yer alan Fenelon'un "Dinlenilmeye en ziyade layık olan adam sözü fikir için fikri de hakikat ve fazilet için kullanandır." sözü, şüphesiz Nüzhet Sabit'in fikir dünyasını ve derginin yayın politikasını yansıtmaktadır.

Dergi "İktisadiyat, içtimaiyat, edebiyat" gibi başlıklarla adlandırılan iki sütun hâlinde tanzim edilmiştir. İç kapaklar da dahil olmak üzere toplam seksen sekiz sayfadan oluşan derginin sayfa numaraları birbirini takip etmekte; her sayının son sayfalarında basıldığı yeri belirten "Araks Matbaası" bilgisi yer almaktadır.

Arka kapakta "İdarehane: İstanbul Nur-ı Osmaniye Mülkiye Mezunları Kulübü dâhilinde. Mektuplar müdür namına gönderilir. İdareye cumartesi ve çarşamba günleri zevâli saat birden üçe kadar müracaat edilir. Fiyatı elli paradır." notu yer almaktadır.

Derginin Muhteva Özellikleri

Yazar Kadrosu Kimlerden Oluşuyor?

Dergideki yazıların büyük çoğunluğunun Nüzhet Sabit'in kaleminden çıkmış olduğu dikkati çekmektedir. Nüzhet Sabit'e ait olan yazıların sadece Nüzhet Sabit imzası ile değil kendisinin kullandığı N(un). S(in). rumuzu ve Karamanizâde, Kayserilizâde müstearlarıyla da imzalandığı görülmektedir. Bazıları da imzasızdır veya sonunda (...) bulunmaktadır. Bu şekildeki yazıların bazılarının Nüzhet Sabit'e ait olduğu, Cüneyd Okay'ın *Bir Meşrutiyet Aydını Nüzhet Sabit Hayatı-Kişiliği-Eserleri* isimli kitabından ve *Nüzhet Sabit Hayatı ve Asarı* isimli eserden tespit edilmiş ve sistematik dizinde [Nüzhet Sabit] olarak işlenmiştir.

Nüzhet Sabit'in dışında derginin yazar kadrosunda yer alan isimler şunlardır:

Nuri Bekir (Doktor): *Takip ve Tenkit*'te "İmana Hücum" başlığıyla derginin farklı iki sayısında yayımlanan yazıların muharriridir. Hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Mühürzâde Abdullah Vefa: *Takip ve Tenkit*'in üçüncü sayısında yayımlanan "Yıldızlar" başlıklı yazının muharriridir. Hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Necmi Tayfur: *Takip ve Tenkit*'in dördüncü sayısında yayımlanan "Darülfünunda Tedrisat-ı Edebiyye" başlıklı yazının muharriridir. Hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bunlardan başka dergide gerçek isimleri tespit edilemeyen; A(yın). N(un). rumuzu, Necmi. E(lif) müstearları da bulunmaktadır.

⁵ "Tespitlere göre 1908-1918 yılları arasında -değişebilir rakamlarla- yaklaşık 187 (%47) süreli yayın Anadolu'da yayın hayatına atılır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilk üç yılında sayıları yüzü aşan süreli yayın ortaya çıkar. Ancak bu özgür ortam 1911-1918 yılları arasında ardı ardına yaşanan savaşlar nedeniyle fazla sürmez. İkinci Meşrutiyet'in ilk iki ayında 200'ün üzerinde gazete çıkarma imtiyazı verilir. 1910'da 130, 1911'de 124, 1912'de 45 ve 1913'te 92 yeni yayına rastlanır. 1914'te de 75 yeni yayın ortaya çıkar. II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki on ay içinde ülkenin tümünde toplam 726 yayın organı imtiyaz hakkı alır" (<https://aof.sorular.net>).

⁶ *Nüzhet Sabit Hayatı ve Asarı* isimli kitapta s. 78, *Vazife*'nin kapatılmasıyla ilgili "Gazete, İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından kapandıktan sonra Nüzhet (Binbir Kuş Kütüphanesi) namı altında ((Karganın Genç Nazırlara Hitabı-Deve Kuşunun Mebuslara Hitabı-Akbabanın Ayanla Hasbihali- Doğanın Tarihe Cevabı-Çavuş Kuşunun Beyannamesi) olmak üzere beş risale neşretmiş, sonuncusu hükümet tarafından toplatıldığından altıncı numarayı teşkil edecek olan (Kartal ve Hürriyet) intişar edememiştir." bilgisi yer almaktadır.

Derginin ikinci sayısında “Vive La France” başlıklı Fransızca bir şiire yer verilerek “*Fransız yerine Osmanlı kelimesini kullanarak bu şiiri tercüme edenlerden birinci, ikinci ve üçüncüye kıymetli kitaplar hediye edilecektir.*” notuyla bir tercüme yarışması düzenlendiği ilanı yer almaktadır.

Takip ve Tenkit’in Sistematik Dizini

Bu başlık altında dergideki yazıların künye bilgileri verilecektir. *Takip ve Tenkit* yukarıda belirtildiği üzere içtimai, iktisadi ve ilmî bir dergi olarak yayımlanmaya başlanmış ancak dört sayı çıkarılabilmektedir.⁷ Dergi sayısının az ve içeriğin net olarak belirlenmiş olması sebebiyle bu bölümde konularına göre tasnif yapılmamış her sayıdaki yazılar sayfa numarası esas alınarak sıralanmıştır.

Numara 1, 19 Mart 1914

1. Karamanizâde (Nüzhet Sabit): Bütçe Meseleleri: Askeri Bütçesi üst başlığı altında Ziraat Alayları⁸: s.2-6 (iktisadiyat sütunu altında yazılan daha sonraki sayılarda devamı olan bir yazı.)
2. [Nüzhet Sabit]: Cemaat ve Efratta Mütenakız Şimeler. s. 6-8 (İçtimaiyat sütununda İctihad üst başlığı altında yazılmış bir yazı.)
3. [Nüzhet Sabit]: Yeni Bir Alamet-i Sükût-Softalara Hücum. s. 8-10 (“Kardeşim Abdullah Cevdet’e ithafıyla)
4. Kayserilizâde (Nüzhet Sabit): Müslüman Kadınları Ne İsteyebilir? s. 11-12 (Yazının başına “50 kadının nefyi münasebetiyle” notu düşülmüş.)
5. Nüzhet Sabit: Abdullah-Celal Kavgası. s.12-15⁹
6. İmzasız: Pek Büyük Bir Hatve-i Terakki: s. 15-16 (“Milaslı İsmail Hakkı” notuyla)
7. [Nüzhet Sabit]: Mefkure-i Vatan. s. 16-17
8. [Nüzhet Sabit]: Osmanlı Akademisi. s.17-18 (İctihad başlığı altında bir yazı.)
9. E(lif). N(un).: Edebî İktidatlar-Tedrisat-ı İbtidâiye Kitapları. s.18-22 (Edebiyat sütunu altında bir yazı.)
10. İmzasız: Herbert Spenser Hayat ve Muharreratı. s.23-24

Numara 2, 2 Nisan 1914

1. Nüzhet Sabit: “Bütçe Meseleleri: Askerî Bütçesi üst başlığı altında Ziraat Alayları-2 başlıklı yazı. s. 26-28
2. (...): Türkler Avrupa’dan Sürüldü mü?. s. 28-30
3. Necmi. E(lif): Tedrisat-ı Edebiyye Kitapları: s. 31-35
4. Doktor Nuri Bekir: İmana Hücum. s. 35-37 (3. sayıda devam etmektedir.)
5. S(in). N(un).: Bir İzah. s. 37-39 (“Talebeden Muhittin Efendiye” notuyla)
6. İmzasız: Hürriyet Fikri. s. 39
7. İmzasız: Osmanlı Genci! s. 40 (“Kardeşim Fevaid Şemsiye” notuyla yazılmış. Okay kitabında Nüzhet Sabit’e ait olduğunu söylemiştir.)
8. İmzasız: Vive La France. s.41 (Fransızca bir şiire “Fransız yerine Osmanlı kelimesini kullanarak bu şiiri tercüme edenlerden birinci, ikinci ve üçüncüye kıymetli kitaplar

hediye edilecektir.” notuyla yer verilerek tercüme yarışması düzenlenmiştir.)

9. İmzasız: Komşularımız-Rusya-Kadının Mevkii: s. 42-44
10. İmzasız: Okuyanlar Teâvünü. s. 44 (Yazının başında “Gençlik hayat ve faaliyet demektir.” sonunda “Kitap Rıza Tevfik Bey’in tercümeyle tavsiye ettiği Herbert Spenser’indir.” notlarıyla.)
11. İmzasız: Terbiye Mecmuası. s. 45
12. İmzasız: Mecmualar. s. 45-46
13. İmzasız: İctihad. s. 46-48
14. İmzasız: Mecmualarda. İslam Mecmuası. s. 48

Numara 3, 16 Nisan 1914

1. Karamanizâde (Nüzhet Sabit): Millet-i Müselleha Teşkilatı. s. 50-52
2. Nüzhet Sabit: Medrese ve Mektep Elele. s. 53-55 (“Doktor makalesinde Avusturya medreseleri hakkında izahat veriyor. Pek şayan-ı istifade malumat var.” notuyla)
3. Bu notun altında ise “Makalenin muharriri: Frank Brentano” notuyla eklenmiş bir resim bulunmaktadır.
4. Nuri Bekir (Doktor): İmana Hücum. s. 55-58 (2. sayıda öncesi olan bir yazı.)
5. Kayserilizâde (Nüzhet Sabit): Tesettür Meselesi. s. 58-60
6. İmzasız: Hazır mısın?: s. 61 (Osmanlı Gencine ithafıyla.)
7. “Sivri Sinekler” müstearıyla: Vatan Böcekleri. s. 62 (“Anlayana sivri sinek azdır/Anlamayana davul zurna azdır” epizoduyla yazılmıştır.)¹⁰
8. A(yın) N(un).: Rusya’da Mütfeffirler ve Nihilizm. s. 63-65
9. Mühürzâde Abdullah Vefa: Yıldızlar. s. 66-72
10. İmzasız: Bilgi Mecmuası. s. 72

Numara 4, 30 Nisan 1914

1. İmzasız: Millet-i Müselleha Teşkilatı. s. 74 başlıklı içerisinde “Teşkilat-ı İktisadiye” isimli başka bir yazı daha barındıran, üçüncü sayıdaki “Millet-i Müselleha” başlıklı yazıdan yola çıkarak Nüzhet Sabit’e ait olduğu düşünülen bir yazı.)
2. İmzasız: Teşkilat-ı İktisadiye. s. 74-75
3. Kayserilizâde (Nüzhet Sabit): Tesettür Meselesi. s. 75-76 (Üçüncü sayıdaki “Tesettür Meselesi” başlıklı yazının devamı.)
4. İmzasız: Okuyanlar Teâvünü. s. 76-78 (“Gençlik hayat ve faaliyet demektir.” notuyla)
5. A(yın) N(un).: Ruslarda Kuvvet-i Merkeziyenin Teşkilatı. s. 78-80
6. İmzasız: Vilayet-i Şarkıyye Nüfusu. s. 80-82
7. İmzasız: Ticaret ve Sanayi. s. 82
8. İmzasız: Maarif-i Umumiye. s. 82-83
9. İmzasız: Muabber İntikam. s. 83-84 (Okay kitabında N(un). S(in). Nüzhet Sabit’e ait olduğunu söylemiştir.)

⁷ Nüzhet Sabit Hayatı ve Asarı isimli kitapta s. 78, “(1330) senesi içinde (Takip ve Tenkit) isimindeki mecmuayı neşretti. Ancak beş nüsha çıkabildi.” şeklinde bir bilgi yer almaktadır ancak *Takip ve Tenkit*’in kaynaklarda dört nüshası bulunmaktadır.

⁸ Ali Çankaya’nın, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi ve Mülkiyeliler*, s.1067 ve Hilmi Ziya Ülken’in, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi II* isimli kitabında 1919 s. 563 “Ziraat Olayları” adı altında verilmiştir.

⁹ “Abdullah-Celal Kavgası” başlıklı bu yazı Latin harflerine aktarılmıştır.

¹⁰ “Vatan Böcekleri” başlıklı birinci yazı incelemede “Takip ve Tenkit’te Nüzhet Sabit’i Takip Etmek” başlığı altında değerlendirilmek üzere Latin Harflerine aktarılmıştır.

10. Karıncalar müstearıyla: Vatan Böcekleri. s. 85 (Ak akçe kara gün içindir.” epizotuyla yazılmıştır.)¹¹
11. Necmi Tayfur: Darülfünunda Tedrisat-ı Edebiyye. s. 86-88

Fotoğraflar ve Resimler

Herbert Spenser: (Numara 1, dış ve iç kapak)

Bekir Fikri Bey: (Numara 22, s. 2, “Osmanlı ordusunun vazifeperver ve fedakâr oğullarından Binbaşı Bekir Fikri Bey” ibaresiyle)

Tolstoy: İkinci sayısının dış ve iç kapaklarında Tolstoy’un ve otuz beşinci sayfasında altında “Makalenin Muharriri: Frank Brentano” ibaresi yazan bir fotoğrafı bulunmaktadır.

Üçüncü sayısının dış ve iç kapaklarında Alfred Russel Wallace’nin fotoğrafına ve elli beşinci sayfasında altında “Makalenin Muharriri: Frank Brentano” ibaresi yazan ikinci sayıda da bulunan fotoğrafa yer verilmiştir.

Dördüncü sayısının dış ve iç kapaklarında Wilhelm Thompsen’in fotoğrafı yer almaktadır.

Takip ve Tenkit’te Nüzhet Sabit’i Takip Etmek

Dergide “Vatan Böcekleri” başlığı altında Sivri Sinekler ve Karıncalar olmak üzere iki ayrı müstearla imzalı iki farklı yazı bulunmaktadır. Bu yazıların Nüzhet Sabit’e ait olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünceyi destekleyecek en önemli delilin malzemenin bire bir kendisi olacağından hareketle her iki yazı da Latin harflerine aktararak incelemeye dâhil edilmiştir.

Vatan Böcekleri

Anlayana sivrisinek sazdır.

Anlamayana davul zurna azdır.

Beyazıt Kütüphanesi’nde gece el ayak çekildikten sonra tebbuat tarihiyeye dalmak âdetimdir. Geçen gün Mir’âtül İber Nemrut’a ait sayfalarını okurken tuhaf fakat bence pek mühim bir vaka-ı tarihiyeye vakıf oldum. Muhterem cetlerimden biri bundan tam üç bin iki yüz yirmi iki sene evvel Nemrut’un gafletine bir nihayet verdirmek istemiş. Geceleyin gizlice Nemrut’un odasına girmiş ve başının ucunda Nemrut off intibah diye vınlamaya başlamış. Kulağını sokmuş burnunu sokmuş uçmuş dönmüş dolaşmış yine gelmiş. Bu sefer ense kökünü hortumlamış. Fakat nafiye. Nemrut o kadar derin bir gaflet uykusuna yatmış ki biçare ceddim bir türlü bu ölü uykusuna nihayet verdirememiş. Bu sefer son bir hamle ile Nemrut’un kulağının zarına sokulmuş ve ta beyninin içine kadar girmiş.. Hem o kadar beynine girmiş ki biçare Nemrut nasıl uyandığını bilememiş. Ve ondan sonra bütün hayatını başına tokmak yemekle geçirmiş.

Bu vaka-ı tarihiye beni düşündürdü. Mir’âtül İber’i kapadım, raftaki yerine koydum, geldiğim yerden sessizce çıktım ve vatandaşlar maşerine gittim.

Vatandaşlar dedim meğer hayatta sivrisineklerin bile vazife-i vataniyeleri varmış. Biz ne güne duruyoruz. Görmüyor musunuz? Toprağımızı dört taraftan düşman sarmış. Toprağın sahibi Osmanlı gençleri derin bir uykuya dalmış... Hadin toplanalım, etrafa dağılalım, ısırmadık sokmadık genç bırakmayalım. Bire bu uykuyu nedir? Sizde can kalmadı mı? Kan

kalmadı mı? Hissiz insanlar mısınız? Vücudunuz nasır mı bağladı? Diye bağırırım.

Biz sivri sineklerin kanadı büyük ihtirası küçük olduğu için derhal ittifak ettik. Evet evet Osmanlı gençlerinin bizde kan hakları vardır. Hususiyetle başka adamlar bizim membaimizi bile kuruturlar, koşalım. Gençleri uyandıralım dedik.

Artık emin olun gençler, sizin için elimizden kurtuluş yoktur. Tam üç milyon kişilik bir orduyuz. Yani tam Alman ordusu kadarız. Fakat bize kırk elli liranın lüzumu yoktur. Biz silah için Krupp Para için Rothschild muhtaç değiliz. Sizin gibi sulanmışından bile yüz dirhemlik kan hepimize yetişir. Sizi vatanın neresinde yakalarsak sokacağız. Ya boş fiçılar gibi ötmeyi bırakır çalışsınız yahut sizi tuluma çeviririz.

Sivrisinekler

Vatan Böcekleri

Ak akçe kara gün içindir.

Mitinge iştirak eden sivrisinekler üç milyon kadar tahmin ediliyor, beş yüz kadar hatip aynı gayeye vusul için aynı lisanı kullandı ve mehib bir sükûn içinde karar verildi: sivrisinekler Osmanlı toprağının her tarafında dolaşacak gaflet uykusuna varanların beyninde ötecek.

Ajans Darwin’in tebliğ ettiği bu haber karıncalar üzerinde müthiş bir tesir hasıl etti. Her taraftan akın akın karıncalar toplandı bir hatip bir buğday tanesinin üzerine çıktı.

Arkadaşlar dedi sivri sinekler bize tefevvuk etti. Vazifeyi vataniyelerini bizden evvel idrak ettiler. Şüphesiz onların bu tefevvuk ve idrakinde muhitlerinin tesiri büyüktür. Onlar insanlarla bizden ziyade düşüp kalkanlar insanlar ve insani fikirlere daha yakındırlar.

Şu kadar ki onlar nihayet Demagoger gibi intibah diye bağırıp duracaklar. Fakat yol göstermeyecekler.

Biz istersek yurdumuzun gençlerine iktisatta rehber oluruz. Şöyle lokantalarda, kahvehanelerde birahanelerde garsonlara bahşış verenlerin göğsüne kokart taktılar diye mahcup olup da (?) Sarfı bilmedikleri yerlere iane verenlerin vapurda, şimendiferde ikinci mevkiye binmek kabil iken birinciye binenlerin yaya gidilecek yere tramvayla gidilmeyecek yere araba ile gidenlerin, bir gazete yerine birçok gazete alanların ne olduğunu bilmeyenlerin kitaplara para verenlerin ellerini ısıtır, kulağına fısıldarız: paranın kıymetini bil!

Bütün karıncalar derhal ittifak etti ve gençlere şöyle telgraf çekti: “Gençler iyi bil ki paranın nereden gelip nereye gittiğini, nasıl toplanıp nasıl arttığını bilmeyenler Ağustos böcekleri gibi açlıktan ölmeye mahkûmdurlar. İstiklalini değil hissiyat-ı şahsiye ve milliyelerini de kurtarmak isteyenler ellerindeki hatta (?) paranın kıymetini bilmek yolunda intibah gösterirler.

Biz lokantalara bira ve kahvehanelere dağılacğız. Şimendifer, vapur gişelerinde tramvay, araba merkezlerinde sizi bekleyeceğiz ve israf edenlerin ellerini sokacağız ve bağıracağız: ak akçe kara gün içindir.

Karıncalar

Bu iki yazının içeriğinde de Osmanlı gençliğine çeşitli öğütler verildiği dikkati çekmektedir. Gençlere uyanmaları gerektiği yönünde telkinde bulunulmakta, bunun da sivri sinekler ve karıncalar olmak üzere iki böceğin kılığında yapıldığı görülmektedir. Bu yazıların Nüzhet Sabit’e ait olduğu

¹¹ “Vatan Böcekleri” başlıklı ikinci yazı incelemede “Takip ve Tenkit’te Nüzhet Sabit’i Takip Etmek” başlığı altında değerlendirilmek üzere Latin Harflerine aktarılmıştır.

düşünülmektedir. Nüzhet Sabit'in idealist kişiliği, vatan ve millet sevgisi, yazdıklarında kullandığı keskin ifadeler, sansür baskısına rağmen korkusuz üslubu dikkate alındığında bu fikri destekleyen bir neticeye ulaşılmaktadır.

Nüzhet Sabit'in *Vazife* dergisinin kapatılmasının ardından *Binbirkuş Kütüphanesi* adı altında sekiz sayfa olarak broşür şeklinde yayımladığı yazılarının bulunduğu, bunlarda, özellikle meşrutî ortamın sağlanması yönünde olumlu bir tavra sahip oldukları düşüncesiyle girdiği ve aradığını bulamadığı için bağı kopardığı İttihat ve Terakki Partisi ile ilgili muhalif olarak çok sert ve korkusuz cümleler sarfettiğine, çeşitli hayvanların kılığına girerek dile getirmek istediklerini bu şekilde ifade ettiğine incelemenin başında da değinilmiştir. "Vatan Böcekleri" başlıklı bu iki yazının da yine bir böcek kılığına girerek yazılmış olması bu fikri destekleyen ilk tespittir.

Bir diğer emare ise bu iki metnin üslubu ve içeriğinde Osmanlı gençliğine bir sesleniş bulunmasıdır. Nüzhet Sabit'in "Osmanlı Genci" başlıklı bir başka yazısının varlığından da anlaşılacağı üzere gençlere önem verdiği dikkati çekmektedir. Hayatını göz önünde bulundurarak düşündüğümüzde askerlik mesleğini yapmayı çok istemesine rağmen sağlık sebebiyle yapamaması, bütün ömrü boyunca yaptığı öğretmenliği ve çabası dikkate alındığında, askerliğe duyduğu sevgisini ve isteğini eğitim-öğretim yolunda devam ettirdiği kanısına varılmıştır. Bu doğrultuda da bahse konu yazıların muhtevası ve üslubu bakımından ona ait olabileceği fikri desteklenmektedir.

Aynı zamanda ona ait olduğu kesin olan "Osmanlı Genci" başlıklı yazının, "Vatan Böcekleri" isimli bu iki yazıyla dergide aynı biçimde bir çerçeve içerisinde verilmiş olmaları yazıların dikkati çeken bir diğer benzer özelliğidir.

Nüzhet Sabit'in defalarca takibe alındığı, hakkında tevkif kararı verilmiş olsa dahi düşüncelerini dile getirmekten geri durmadığı, hatta kaynaklardan insanları bir araya toplayarak konuşabileceği bir mitingin düzenlenmesi yönünde de İzzet Paşa hükümeti döneminde bir talebinin olduğunu fakat hükümetin buna izin vermediği görülmektedir (Ülken, 1966: 562). Bu bilgidен yola çıkılarak dergide yer alan "Vatan Böcekleri" isimli yazıların birinde bir mitingden bahsedildiği dikkati çekmekte, Nüzhet Sabit'in yapmak istediği ama yapamadığı mitinge bu yazıda yer verdiği düşünülmektedir.

Bunların yanı sıra *Takip ve Tenkit*'teki yazıların büyük çoğunluğunun Nüzhet Sabit'e ait oluşunun da yazıların muharririnin Nüzhet Sabit olabileceği düşüncesini desteklediği görülmektedir.

Bütün bunlardan yola çıkarak Nüzhet Sabit hakkında kaleme alınan diğer çalışmalarda böyle bir tespit yer almasa da yazılar üslupları, şekil özellikleri ve konuları bakımından değerlendirildiğinde yazıların Nüzhet Sabit'e ait olduğu kanaati oluşmuştur.

Toplum Meselelerine Duyarlı Kimliğiyle Nüzhet Sabit

Nüzhet Sabit'in "II. Meşrutîyet sonrasında tipik fikirleri, idealizmi, milliyetçiliği, sosyalizmi, dürüstlüğü, vatanseverliği ile önemli bir yer işgal eden Nüzhet Sabit daha ziyade 'devletçi' yaklaşımı ile Türk düşünce hayatında anılmaktadır." (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1990) cümlelerinden de yola çıkarak yaşadığı devrin her türlü meselesine kafa yormuş,

yaşanan problemler ve çözümleri hakkında düşünmüş ve yazmış, bir isim olması hasebiyle çalışmamızın ana malzemesi olan, sahibi olduğu *Takip ve Tenkit* isimli dergisinde de yazdıklarıyla bu fikri destekler nitelikte bir tutum sergilediği görülmektedir. Bu tutuma "Abdullah Celal Kavgası" başlıklı metin de örnek olarak gösterilebilir. Dönemin meşhur atışmalarından Abdullah Cevdet ve Celal Nuri arasında geçen tartışmaya yönelik sergilediği tavırla ilgili aldığı tepkilere de yer verdiği bu yazısı ile kendisine söylenilenlere cevap verdiği görülmektedir. Hemen her konu üzerine yazmış bu ismin yazdıklarında fikirlerini ve inançlarını sarıh bir şekilde açıkladığı bu yazısında da dikkati çekmektedir. Nüzhet Sabit'in bir konu üzerine sadece eleştiri yapmadığı, fikirlerini dile getirirken adeta bir delil ortaya koyarcasına ispat yoluna gittiği görülmektedir.

Bu yazı da Latin harflerine aktarılarak incelemeye dâhil edilmiştir.

Abdullah-Celal Kavgası

Abdullah Cevdet ve Celal Nuri İctihad Yurdu'nun bu iki mütefekkir muharriri yakın vakte gelinceye kadar o kadar beraber bulunurlar, o kadar beraber düşünürler, o kadar beraber yazarlardı ki bu iki his ve ruh kardeşinin birliğini atfen *İctihad*'ın çarşamba muhasebelerine Abdullah Celal müsameresi namını verenler de bulunurdu.

Sonra birden bilmem nasıl oldu Abdullah Celal müsameresi Cevdet-Nuri mücadelesi hâline inkılâp etti ve müsamerenin azâ-yı tabîisi hakem heyetini teşkil etti.

O heyette ben de bulundum. Fakat ben davet //13// edilmeden gitmiştim. Bakınız nasıl oldu: Celal Nuri'nin şime-i husumet nazariyesini, kendi nazariyeme ve dolayısıyla memleketin selamet-i medenîyesine muvaffak bulamamıştım. O kadar ki bir makale ile ben de kendi fikrimi yazmak istemişim. *İctihad*'ın ikinci nüshasında Abdullah Cevdet'in makalesini okuyunca beni yazıdan kurtardığı için değil fakat benden evvel davranarak sahih ve musip telakki ettiğim bir fikri daha evvel neşredebildiği için hemen teşekkür etmek istedim ve aynen şu mektubumu yazdım;

(Fikir Kardeşim Cevdet, makalenin şimdi okudum. Ve şimdi gelip o fikirleri mukarrer olan nasiyeni öpmek istedim. Şimdilik mektubum ellerini öpsün. Bir gün gelir ben de alnını öperim. Fikirle var ol kardeşim!)

Ben bu mektubu yazdığım zaman ileride intişar edebileceğimi ve sonra benim için bir sebep-i itap olacağını hiç de zannetmişim. Fakat hem mektubum intişar etti hem de bir sebep-i itab oldu.

Hürriyet-i Fikriye'nin¹² dördüncü numarasındaki Kılıçname'de "Seyf-i Sarım" herkesten evvel bana havale edildi. Fakat bilmem haklı mıydı?

Çünkü Seyf-i Sarım'ın üçüncü maddesinde;

(Bilcümle meşahir namzetlerine malum olsun ki vuku bulan bir kavgaya müdahale bu kadar perestîş ettikleri Avrupa adab-ı muaşeretine katıyen mugayyirdir.)

Mektubumun tarz-ı tahririnden ve izahımdan anlaşılıyor ki ben kavgaya müdahale etmedim... Şu kadar ki benim bildiğim müdahale suret ve maksat-ı vukuuna göre memduh da olabilir, makduh da... Nitekim bu iki arkadaşı, akim bir tarz-ı

¹² Bu yazıda bahsi geçen *Hürriyet-i Fikriye* Nüzhet Sabit'in yazılarının yayımlandığı bir başka dergidir. Dergide bahsedilen yazı ise *Hürriyet-i Fikriye*'nin dördüncü sayısının on ikinci sayfasından on dördüncü sayfasına kadar yer alan "Seyf-i Sarım" imzasıyla Abdullah Cevdet ve Celal Nuri arasında geçen tartışma üzerine yazılmış yazıdır. (*Hürriyet-i Fikriye* 9 Mart 1914) Nüzhet Sabit bu yazısında bahsi geçen yazının kendisine atfedildiğini söylemektedir.

münakaşadan kurtarabilmek için müdahaleye kendimi salahiyyetler görebilseydim bu müdahale ile müftehir olurum.

Dördüncü maddesinde Celal Nuri'nin intişar eden eserlerinden birkaçı sayıldıktan sora deniliyor ki:

(..... Lütfen, merhameten ve atıfeten Cevdetistler tarafından okunup Avrupa medeniyetinin sentezasyonu görüldükten sonra referandumlar yazılmasaydı fikirler hayli değişirdi. Ah minel-cehl ü halate...)

Cehlden ben de müştekiyim. Nitekim Spencer'in (*Milel-i Muhtelifede Ahlak*) namındaki kitabını ki Rıza Tevfik bir makalesiyle tavsiye etmiştir. Okumamış bulunduğuma müteessifim. Eğer Spencer gibi büyük alimlerin eserlerinden birçok daha tavsiye edebilirse onları da derhâl alır okurum...Çünkü cehl hakikaten fena şeydir.

Fakat bu kadarla da kalmıyor. Kılıç Bilek'in yedinci maddesinde aynen şu satırları okuyoruz:

(Nüzhet Sabit Bey derhâl Abdullah Cevdet'in nasiyesini öpmek için istical göstermiş fakat mumaleylehin ağzını şapur şupur öperken maatteessüf öyle bir Frenk hastalığına tutulmuş ki yalnız vücuduna değil hatta ruhuna bile sirayet etmiş!)

Temin ederim ki şu beş satırı, sonra kendi mektubumu dört beş defa okudum. Mektubumu ve ilk iki satırını iyice anladım, fakat sizin son üç satırlık hükmünüze neye istinaden verdiğinizi bir türlü anlayamadım.

Hem rica ederim, şaka mı ediyorsunuz? Yoksa ciddi mi konuşuyorsunuz? Gerçi tarz-ı imla ve beyanınız ve hüküm vermekteki sūratınız sizi pek şakacı gösteriyor. Fakat acaba şakalaşmak da hatta muarefe olsun lazım değil mi? Halbuki ben Seyf-i Sarim kimin belinde asılıdır bilmiyorum..

Onun için sözlerinizi ciddiyetle telakkiye sualimi tekrar kendimi mecbur görüyorum. Bu hükmü hangi vesikaya istinaden verdiniz? //14//

Tabii siz bir vesika gösteremezsiniz bari ben fikrimi söyleyeyim de sizi o müşkülünden kurtarayım.

1- Nazarımda herhangi bir fikir mukaddestir, muhteremdir, taarruzdan masundur.

2-Fikir sahibinin hüviyetiyle alakadar değildir. Heyet-i beşeriyenindir. Ve beşeriyeti ilâ edecek bir fikre mukarrer olan herhangi bir nasiye öpülmeye her daim layıktır.

3- Fikir herhangi bir sebeple ve herhangi bir kalemle beyan edilmiş olursa olsun, aynı derecede makbul veya makduhdur. Bu nokta-i nazardan (Celal Nuri Bey'in köpürmekte gökten yere kadar haklı) olduğu yerde hiç de itidalimi kaybetmem. Tekrar ediyorum bence asıl olan fikirdir. (Fenzur ilâ mâkâl)

Yoksa biz hakikatleri düşmanımız söyledi diye reddetmeye kalkışmayı âdet ediyorsak düşmanlarımıza en iyi silahı kendimiz hazırlayıp vermiş oluruz. Çünkü her iyi şeyi düşmandan alıyoruz.

Biz nasıl bize para top tüfek zırlı veren ellerin mahiyetine bakmamak mecburiyetinde isek..... Evveliyetle ilim hakikat neşrine tavassut eden dimağların mahiyetine de bakmamak mecburiyetindeyiz. İsterse hakikatin kaili doğrudan doğruya bir tercüman-ı hamiyet-i ittisam olsun.)

Husumet ve muhabbet hakkındaki fikrime gelince.

Ben her şeyi milletimin selameti nokta-i nazarından muhakeme etmeyi severim. Onun için derim ki tevakkimizin düşmana husumet ve muhabbetle alakası yoktur. Tarih-i ıslahatımızı düşman husumeti ve muhabbeti baştan başa doldurur. Memleketi idare edenlerin büyük bir kısmı Avrupa

medeniyetine perestiş etmiştir. Ahalimizin en büyük kısmı da Avrupa medeniyetinin en büyük düşmanı olmuştur.

Husumet gösterenler de muhabbet edenler de bir adım ileri atamamışlardır. Daima geri kalmışlardır. Nitekim elan da geri kalmış bulunuyoruz.

Son Balkan Muharebesi'nde şime-i husumet veya muhabbetin muzafferiyetle alakadar olmadığının en celi delillerini gördük.¹³

Bizi Kırkkilise'de mağlup eden Bulgarlar Çatalca'da mağlup oldular. Türk husumeti besleyen Sırp'lar bizi Türk husumetinin gaye edinmiş Bulgarlardan daha kolaylıkla mağlup ettiler. Yunanlılara büyük bir husumet-i ebediye besleyen Bulgarlar Yunanlılara ve Sırp'lara mağlup oldular.

Müthiş bir Bulgar husumeti besleyen Rumeli Türkleri ilk firar eden askerleri teşkil ettiler. Ben tamamıyla kaniyim ki harpte muvaffakiyetin husumetten çok daha başka istinatları vardır...

Fikr-i husumetin hatta düşmanlara bile teveccühüne taraftar değilim? Düşmanı düşman olarak bilmek, tanımak kafidir.

Hususiyetle düşmana şahsiyet vermenin tamimiyle aleyhtarıyım. Mesela Bulgar düşmanlığı, Yunan düşmanlığı, Rus düşmanlığı, Fransa düşmanlığı, din düşmanlığı, taassup düşmanlığı, gençlik düşmanlığı ılıh gibi isimlerle düşman göstermek bence pek tehlikeli ve muzır bir silah kullanmaktır.

Düşman birdir... Hayatıma kasteden, beni yaşatmamak isteyen her şey düşmandır. Ve düşmanın taarruzundan kurtulabilmek için kuvvetli olmak lazımdır. //15//

İlimde kuvvet, vücutta kuvvet, namusta kuvvet, vazifede kuvvet.... Binaenaleyh memleketin gayesi husumet değil kuvvet muhabbeti olmalıdır.

Bir gün gelir de Bulgarlarla beraber bir düşman-ı müstereğe karşı harp edersek Bulgar husumeti ne olacaktır? Nitekim şimdi İtalyan husumeti ne olmuştur? *Tanin*'in eski sayfelerindeki isimler Kitap sayfelerindeki "İtalyanlar ebedi düşmanımızdır." nakaratları ne oldu? Daha evvel Rus düşmanlığı ne olmuştur?

Evet tekrar ederim düşmana şahsiyet vermek fikr-i takibin en büyük düşmanıdır... *Tanin* gazetesinde ve kitap kaplarında, şiiirlerimizde edebiyatımızda:

"Hayatta her şey zaafın düşmandır. Osmanlı genci kuvvetli ol!" fikri neşredilseydi bugün Osmanlı gençleri şüphesiz daha kuvvetli olmaya daha büyük bir fikr-i takiple çalışırlardı.

Sâniyen- Husumet insanları sebuiyyete sevk eder. Medeniyetten, insaniyetten uzaklaştırır. Bulgarların Türk husumeti, Makedonya facialarını, Yunanlıların Türk husumeti Epir facialarını vücuda getirdi. Ve Yunan Bulgar muzafferiyetlerini ebediyen lekeledi. Biz de Bulgar Yunan husumetiyle müstakbel zaferlerimizi mi lekeleyelim? Onlar çocuk kesti, kadın kesti, ihtiyar kesti diye biz de mi çocuk keselim, ihtiyar keselim, kadın keselim?..

Salisen-Husumet fikr-i taarruz taaddiyi temniye eder. Hâlbuki biz taarruz ve taaddüden tevakkkiye ve sükûnet içinde senelerce çalışmaya mecburuz.

İşte benim fikrim budur, ben medeniyetin, insaniyetin hakkın ve hususiyetle adl ve hürriyetin muhibbiyim. Ve milletimi de hür ve mütemeddin görmek isterim. Onun için husumetten nefret ederim.

Nüzhet Sabit

¹³ Bekir Fikri Bey'in *Mefkure-i Vatan* kitabına müracaat.

Sonuç

II. Meşrutiyet Dönemi, I. Meşrutiyet Dönemi'nin sonrasında gelen rahatlamayla basın yayın hayatında üretimde hareketliliğin yaşandığı bir dönem olmuş, devamında yaşanan I. Dünya Savaşı ise bu hareketliliği sekteye uğratmıştır. *Takip ve Tenkit*'in de bu savaş ortamından etkilenecek sadece dört sayı olarak çıkarıldığı düşünülmektedir.

I. ve II. Meşrutiyet dönemleri basın yayın hayatının dikkat çeken isimlerinden olan Nüzhet Sabit kendisine ait bir diğer dergi olan *Vazife* kapatıldıktan sonra büyük bir hevesle *Takip ve Tenkit*'i çıkarmıştır. *Takip ve Tenkit*'in de ismiyle müsemma olarak yayımlandığı dönemin meselelerini sıkı takibe alan metinler barındırdığı ve dış ve iç kapaklarında bulunan "İktisadi, ilmi, içtimai mecmua" ibaresiyle örtüşen bir yayın politikası izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Dergideki yazıların büyük çoğunluğu Nüzhet Sabit'e aittir, bu durum Nüzhet Sabit'in entelektüel, üretken ve eleştirel kişiliğinin bir sonucu olarak düşünülmelidir.

Bu çalışmada ele alınan "Vatan Böcekleri" isimli iki yazının daha önce de bahsedildiği gibi, üslupları, şekil özellikleri ve konuları bakımından Nüzhet Sabit'e ait olabileceği yönünde bir kanaat oluşmuş, fakat bu husus hakkında somut başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Makalede dikkat çekilen bir diğer yazı "Abdullah-Celal Kavgası" başlığını taşımaktadır. Bu yazıdan hareketle Nüzhet Sabit'in yaşadığı dönemde gündem olan konulara duyarsız kalmadığı, kendisine yöneltilen eleştirilere adeta bir yargıç karşısında savunma yapar gibi cevaplar verip düşüncelerini ifade ettiği tespit edilmiştir.

Bütün bunların ışığında kısa yayın hayatına rağmen *Takip ve Tenkit* için II. Meşrutiyet Dönemi'nin sosyal, ekonomik ve ilmi konularının nabzını tutan bir dergi olduğu ve Nüzhet Sabit'i anlamak için *Takip ve Tenkit*'i tanınmanın göz ardı edilemeyecek kadar gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

Genişletilmiş Öz

II. Meşrutiyet Dönemi'nin basın yayın hayatı içerisinde önemli bir isim olarak anılan Nüzhet Sabit'in kendisine ait *Vazife* isimli derginin kapatılmasının ardından çıkardığı bir diğer süreli yayın *Takip ve Tenkit* isimli dergidir. Dergi 19 Mart 1914-30 Nisan 1914 tarihleri arasında toplam dört sayı olmak üzere on beş günde bir çıkarılmıştır.

Takip ve Tenkit ile ilgili belli başlı müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. İncelemede *Takip ve Tenkit*'in

yayımlanan sayılarının dışında büyük ölçüde Nüzhet Sabit ile ilgili Cüneyd Okay tarafından yazılan *Nüzhet Sabit Hayatı-Kişiliği-Fikirleri* isimli kitaptan istifade edilmiştir.

Bu incelemenin amacı *Takip ve Tenkit*'i tanımak ve tanıtmak, dergicilik için önemli bir isim olan Nüzhet Sabit'i ve onun düşünce dünyasını kendi eseri üzerinden değerlendirmeye çalışmaktır.

İncelemede öncelikle Nüzhet Sabit'in hayatı ve derginin çıkarıldığı dönemin dergicilik hayatı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra dergiye ait verilerden yola çıkılarak somut bir değerlendirme yapılmaya çalışılmış, *Takip ve Tenkit*'in şekil özellikleri tespit edilmiş, dergideki yazılar yer aldıkları sayılar altında yazılış sıralarına göre kısa bilgiler eşliğinde verilmiştir. Yapılan incelemede dergideki yazıların tespiti sırasında Karıncalar ve Sivri Sinekler müstearlarıyla imzalı "Vatan Böcekleri" isimli iki ayrı yazı dikkati çekmiştir. Bu yazıların Nüzhet Sabit'e ait olabileceği kanaati olduğundan yazılar Latin harflerine aktararak incelemeye dâhil edilmiştir. Bu kanaate ilişkin kesin bir bilgiye ulaşılmamakla birlikte bu yazıların şekil ve içerik özellikleri ve Nüzhet Sabit'e ait yazıların şekil ve içerik özellikleri arasında görülen benzerliklerden yola çıkılmış, bu kanaati destekleyecek hususlar dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Bir sonraki adımda Nüzhet Sabit'in yazmış olduğu "Abdullah Celal Kavgası" isimli yazı ele alınmıştır. Bu yazı Nüzhet Sabit'in düşünce dünyasını tanıtmak amacıyla Latin harflerine aktararak incelemeye dâhil edilmiştir. "Abdullah-Celal Kavgası" isimli yazıdan da yola çıkılarak Nüzhet Sabit'in yaşadığı toplumun meselelerine duyarlı, bu anlamda hemen her konuda fikir beyan etmekten geri durmayan ve bunu yaparken lafını esirgemeyen bir aydın karakteriyle ön plana çıktığı görülmüştür.

Bu incelemenin sonunda *Takip ve Tenkit*'in şekil ve muhteva özellikleri bakımından tanıtılması sağlanmıştır. Bunun yanında I. ve II. Meşrutiyet Dönemi basın yayın hayatına gerek çıkardığı dergilerle gerekse o dönemde çıkarılan başka dergilerde yazdıklarıyla büyük katkı sağlayan Nüzhet Sabit'in düşünce dünyası, *Takip ve Tenkit* üzerinden bir değerlendirmeye tanıtılmaya çalışılmıştır.

Takip ve Tenkit'in çıkarıldığı dönemin izlerini taşıyan ve dergideki metinlerin büyük çoğunluğunun Nüzhet Sabit tarafından kaleme alınmış olmasından yola çıkarak Nüzhet Sabit'i de yansıtan bir dergi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bakımdan *Takip ve Tenkit*'in tanınmasının Nüzhet Sabit'i anlamak adına önemli bir kaynak olduğu hatta gerekli olduğu kanaatine varılmıştır.

Personality-Ideas that is about Nüzhet Sabit, written by Cüneyd Okay was utilized except published issues of *Takip ve Tenkit*.

The aim of this study is to know and to introduce *Takip ve Tenkit*, to try to evaluate an important name for journalism (magazine publishing) Nüzhet Sabit and his world of idea based on his own work.

In this study, firstly informations about Nüzhet Sabit's life and the journalism(magazine publishing) life of the time when the magazine was published were given. After that, a tangible evaluation was tried to do based on the

Extended Abstract

After shutting down the named *Vazife* magazine that is, mentioned as being an important name in press life of 2nd Constitutional Period Nüzhet Sabit's own, another periodical broadcasting that was published by him is the named *Takip ve Tenkit* magazine. The magazine was published as being total four issues in every fifteen days.

There is no main seperate study about *Takip ve Tenkit*. In the study, especially the book named *Nüzhet Sabit-Life-*

datas about the magazine, the shape features of *Takip ve Tenkit* were determined, the texts in the magazine were given with short Informations according as their written order in their issues. In this examination, in the course of detection of the texts in the magazine, two separate texts named Vatan Böcekleri that were signed by Karıncalar and Sivrisinekler nicknames were attracted attention. Because of an opinion that this texts can belong to Nüzhet Sabit, the texts were included in the examination by turning in Latin letters. In spite of not reaching certain information about the opinion, in the Light of the similarities between shape and content features of the texts and shape and content features of Nüzhet Sabit's creations, an evaluation was done in consideration of supporting points to the opinion. At the next stage, the named "Abdullah Celal Kavgası" text which was written by Nüzhet Sabit was handled. This text was included in the study to introduce Nüzhet Sabit's world of idea by turning in Latin letters. On the basis of the named "Abdullah Celal Kavgası" text too, it was seen that Nüzhet Sabit Come to the fore with his intellectual personality that he was sensitive about social matters, in this meaning didnt state back to declare his opinions about almost every matter and while doing this he didnt spare his words.

The end of this evaluation, to introduce *Takip ve Tenkit* in the way of shape and content features was provided. Besides this Who contributed huge to press life of 1nd and 2nd constitutional period with both his own published magazines and his writings in another magazines at that time, Nüzhet Sabit's world of idea was tried to introduce with an evaluation over *Takip ve Tenkit*.

Reached the conclusion that *Takip ve Tenkit* is a magazine which carries the traces of it's publishing time and reflects Nüzhet Sabit too because of that a vast majority of texts in the magazine were written by Nüzhet Sabit. On this basis, to be known *Takip ve Tenkit* is an important source at the point of understanding of Nüzhet Sabit, even it is necessary.

Kaynakça

- Çankaya, A. (1968-1969). Yeni Mülkiyeliler Tarihi ve Mülkiyeliler, Ankara.
- İsmail Haydar Kemal (1914). Hürriyet-i Fikriyye, İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası ve Kütüphanesi.
- Nüzhet Sabit (1914). *Takip ve Tenkit*, Araks Matbaası.
- Nüzhet Sabit Hayatı ve Asarı (1920). İstanbul: Kader Matbaası.
- Okay, C. (2001). Nüzhet Sabit Hayatı-Kişiliği-Fikirleri, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Polat, N.H.-Akpınar, S. (2019). II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Türk Basın Tarihi-Ünite 4: II. Meşrutiyet ve Mütareke Dönemlerinde Basın (1908-1918) Özeti-AOF.Sorular.Net internet sitesinin <https://aof.sorular.net> URL adresinden 11.09.2024 tarihinde alınmıştır.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1990). Nüzhet Sabit, C.7, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ülken, H.Ü. (1966). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi II, Ankara: Selçuk Yayınları.
- Varlık, B. (1985). "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri" Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.1, İstanbul: İletişim Yayınları.